

2023 EĞİTİM VİZYONUNDA ÖZEL EĞİTİM

LATİFE ÖZAYDIN

SETA | PERSPEKTİF

NİSAN 2019 · SAYI 238

- 2023 Vizyon Belgesi özel eğitim ve özel yetenek alanında neleri vaat etmektedir?
- Özel eğitim ve özel yetenek konusunda dünya gündemine hakim konular nelerdir?
 - Türkiye özel eğitim ve özel yetenek alanında gelişim göstermek için nasıl bir yol izlemelidir?

GİRİŞ

Özel eğitim okulları ve sınıflarında uzun yıllar yaşanan deneyimler, bilimsel araştırmaların sonuçları ve 1960'lı yıllarda başlayan ayrımcılıkla mücadele eden toplumsal hareketler özel gereksinimli bireyleri ve ailelerini eğitimde eşitlik ve hak arayışı yönünde etkilemiştir. Aileler çocuklarının genel eğitim sınıflarında tipik gelişim gösteren akranlarıyla birlikte eşit eğitim fırsatlarına sahip olmaları yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonucu hız kazanan yasal düzenlemeler özel eğitim alanının gündemine "kaynaştırma" kavramını getirmiştir. Amerika'da başlayan ve kısa sürede Avrupa ve diğer ülkelerde de etkileri görülen insan hakları ve eşitlik temelli uygulamalar, yıllar içerisinde bir dizi uluslararası sözleşme ve bildirgeyle teminat altına alınmıştır. Özel gereksinimi olan çocukların gerekli destek eğitim hizmetleri sağlanarak tam ya da yarı zamanlı olarak normal gelişim gösteren akranları ile bir arada eğitim öğretime dahil edildiği kaynaştırma uygulamaları 1990'lı yıllara kadar sürdürülmüştür. 1994'te yayımlanan Salamanca Bildirisi "kaynaştırma" kavra-

mının yerine "bütünleştirici/kapsayıcı eğitim" kavramını gündeme getirmiştir. Bütünleştirici eğitim, özel gereksinimli çocukları akranlarıyla aynı sınıflara yerleştirmenin ötesinde eğitim sisteminin tüm çocuklar için uygun hale getirilmesidir.¹ Özel yetenekli bireylerin eğitimi için alınan önlemler özel eğitimde yaşanan değişimden etkilenerek ayrı okullardan kaynaştırmaya ve bütünleştirmeye doğru bir değişim ve gelişme göstermiştir. Eğitimli ve nitelikli insan kaynağına sahip olma insanlık tarihinde her zaman değer görmüş ve giderek teknolojik, ekonomik, siyasi ve askeri anlamda ülkelerin üstünlüklerini kanıtlamanın önemli bir yolu olmuştur. Devletler sahip olduğu kaynakları daha verimli kullanmalarına ve dünya ülkeleri arasında daha güçlü olmalarına yardım edeceği fikrinden hareketle fen, matematik, sanat ve spor alanlarında özel yetenekli bireylerin eğitimlerine genel eğitim sınıflarındaki kaliteyi ve etkinlikleri zenginleştirme yoluyla hız vermişlerdir.

1. Odom S. L., Virginia Buysse ve Elena Soukakou, "Inclusion for Young Children with Disabilities: A Quarter Century of Research Perspectives", *Journal of Early Intervention*, Sayı: 33, (2011), s. 344.

LATİFE ÖZAYDIN

Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü mezunudur. Yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Bölümünde sırasıyla 1995 ve 2006 yıllarında tamamlamıştır. 1991 yılında Çocuk Gelişimi ve Eğitimi öğretmeni olarak göreve başlamış 2001'den itibaren Milli Eğitim Bakanlığında uzman öğretmen, program uzmanı ve şube müdürü olarak görev yapmıştır. Gazi Üniversitesinde 2008-2015 yılları arasında öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Özel Eğitim bölümünde görevine devam etmektedir. Çalışma alanları içerisinde erken müdahale, erken çocukluk özel eğitimi, kaynaştırma uygulamaları ve sosyal beceri eğitimi bulunmaktadır.

Kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları kapsamında dünyanın birçok ülkesinde özel gereksinimli ve özel yetenekli bireyler için çalışmalar yapılmıştır. Ancak bütünleştirme eğitimini uygulama ekonomik maliyet, öncelikli ve farklı ihtiyaçlar, öğrencilerle ailelerin çeşitliliği gibi nedenlerle birtakım zorluklar içermektedir.²

MEVCUT DURUM

Anayasası kapsamında hiçbir ayırım gözetmeksizin her vatandaşın eğitim hakkını teminat altına alan Türkiye, Birleşmiş Milletler'in (BM) kurucu üyelerinden biri olarak her bireyin eşit ve hak temelli eğitime erişimi gibi küresel hedeflerin de yerine getirilmesini taahhüt etmektedir. Anayasamız ve uluslararası sözleşmeler gereği cinsiyet, dil, din, ırk ve engel ayrımı yapılmadan herkesin eğitim fırsatlarından eşit biçimde yararlanabilmesi için ulusal mevzuatımızda yıllar içerisinde bir dizi yasal düzenleme yapılmıştır. İlk düzenleme 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu'dur (ÖEMÇK, 1983). İkinci yasal düzenleme olan 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (KHK, 1997), özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim sınıflarına yerleştirilmesinde ve kaynaştırma eğitiminin hızla yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Son olarak 2005'te kabul edilen 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (EHK) engellilerin eğitim, bakım, rehabilitasyon ve istihdam gibi temel haklarından sorumlu bakanlık(lar) ve iş birliği yapılacak birimlerle ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır.

İlgili kanunların işleyişini sağlamak için yetersizliği veya özel yeteneği olan öğrencilerin özel eğitimlerini ve kaynaştırma uygulamalarını açıklamak amacıyla bir dizi yönetmelik, genelge, eylem planı ve karar hazırlanmıştır. Günümüzde özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin diğer bireylerle karşılıklı etkileşim halinde bulunmalarını ve eğitim amaçlarını en üst düzeyde gerçekleştirmelerini sağlamak amacıyla destek eğitim hizmetleri de sunularak akranlarıyla birlikte tam veya

yarı zamanlı olarak verilen eğitimler kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi olarak tanımlanmıştır.³

Ülkemizde kaynaştırma eğitiminden yararlanan öğrenci sayısı her geçen gün artmakla birlikte yasal hükümlerin uygulamaya yeterince aktarılamayışı nedeniyle kaynaştırmanın arzulan niteliğe ulaşamadığı birçok araştırma ve raporda dile getirilmiştir. Kaynaştırma uygulamalarında destek eğitim hizmetlerinin sağlanmayışı, özel eğitim öğretmeninin azlığı, genel eğitim öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamaları hakkında yeterli bilgi ve becerilere sahip olmayışı ve öğretmenlere sağlanan en yaygın desteğin kısa süreli hizmet içi eğitimlerle sınırlı oluşu kaynaştırmanın niteliğini olumsuz etkileyen diğer nedenlerdir.^{4 5}

Kaynaştırma uygulamalarının merkezinde yer alan öğretmenler hizmet içi eğitim programlarını uygulamada yaşadıkları sorunlara yönelik düzenlemelerin yapılması gerektiğini, özel eğitim danışmanı, öğretmen yardımcısı ve destek eğitim odasına gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir. Sorunlardan ve çözüm önerilerinden yola çıkan çalışmalar ve projeler Türkiye'de kaynaştırma uygulamalarında iyi örnekler sergilenebileceğine dair ümit vaat etmektedir. İzleyen bölümde kaynaştırmadan bütünleştirmeye geçişte iyi örnekler sergileyen dünya ülkelerinde öne çıkan gelişmelere yer verilecektir.^{6 7}

DÜNYADA ÖZEL EĞİTİM VE KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME EĞİTİMİ

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya, Finlandiya ve Kanada gibi ülkeler 1960'lı yıllarda başlayan kaynaştırma uygulamaları neticesinde sahip oldukları deneyim ve donanımla bugün bütünleştir-

3. "Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği", *Resmî Gazete*, 7 Temmuz 2018.

4. İlköğretim Okullarındaki Kaynaştırma Uygulamalarının Değerlendirilmesi, EARGED, https://www.meb.gov.tr/earged/earged/ilk_kaynas_eg_uyg_deg.pdf, (Erişim tarihi: 19 Nisan 2019).

5. *Türkiye'de Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimin Durumu*, (ERG Rapor, İstanbul: 2011).

6. Latife Özyayın ve Aysun Çolak, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine ve 'Okul Öncesi Eğitimde Kaynaştırma Eğitimi Hizmet İçi Eğitim Program'ına İlişkin Görüşleri". *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, (2011), s. 189 – 226.

7. Gönül Akçamete, Arzu Kış ve Hasan Gürgür, "Özel Gereksinimli Öğrenciler İçin Kaynaştırma Modeli Geliştirme Projesi", (Yayımlanmamış bilimsel araştırma projesi raporu), Ankara Üniversitesi, 2009.

2. "A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education", UNESCO, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/igo/>, (Erişim tarihi: 30 Ocak 2019).

me yaklaşımını uygulamada iyi örnekler sergileyerek dünya ülkelerine öncülük etmektedirler. UNESCO, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri⁸ doğrultusunda hazırlanan “Eğitimde Bütünleştirme ve Eşitliği Sağlama Rehberi”nde bütünleştirme uygulamalarında iyi örneklerle yer vererek tüm dünya ülkelerine izleyecekleri bir yol haritası sunmuştur.⁹ Bu önerilerden birkaçına aşağıda yer verilmiştir:

- Her seviyedeki liderler, kapsayıcı ve eşit eğitim uygulamalarının savunucusu olmalıdır.
- Öğretmenlerin, öğrencilerin ve ailelerin destek hizmetlere erişimlerinde süreklilik sağlanmalı, izleme ve değerlendirme çalışmalarıyla dinamik bir süreç oluşturulmalıdır.
- Genel eğitim içindeki öğrencilerin gereksinimleri öğretimsel uyarlamalar gibi ılımlı desteklerin sunulmasından daha az ılımlı özel eğitim desteklerine aşamalı geçişi savunan yaklaşımla karşılanmalıdır.
- Her okul hiçbir ayırım yapmadan her bir öğrencinin gereksinimlerini karşılayacak şekilde kaynaştırma/bütünleştirme okulu olarak düzenlenmelidir.
- Eğitim sistemi tüm öğrencilerin okula erişimi kadar etkin katılım ve başarısını izleme, değerlendirme ve yeniden düzenlemeye fırsat vermelidir.
- Öğrenci çeşitliliğine değer veren, olumlu tutumlara sahip ve bütünleştirici uygulamalara yer veren öğretmenler yetiştirmek için hizmet öncesi ve yaşam boyu hizmet içi eğitim programlarına katılım fırsatları sağlanmalıdır.

Ülkemizde kaynaştırma uygulamalarında sorumluluğun büyük ölçüde öğretmenlerde olduğu görülmektedir. Ancak öğretmenin niteliğini artırmaya yönelik eğitim, araç-gereç ve personel desteği yeterli

8.Sürdürülebilir Kalkınma için Küresel Hedefler. 4- Nitelikli Eğitim. <http://www.surdurulebilir kalkinma.gov.tr/>.

9.“A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education”.

düzeyde olmadığından ülkemiz bütünleştirme uygulamalarına henüz hazır değildir. Ülkemizdeki mevcut durum, dünyadaki iyi örnekler ve uluslararası taahhütlerimiz doğrultusunda 2023 Eğitim Vizyonunda yer alan özel eğitim ve özel yetenek alanındaki hedefler, olası fırsatlar ve riskler açısından izleyen bölümde değerlendirilecektir.

2023 EĞİTİM VİZYONU'NDA ÖZEL EĞİTİM VE ÖZEL YETENEK

Özel eğitim ve özel yetenek alanıyla ilgili hedefler genel olarak değerlendirildiğinde niteliğin artırılmasına vurgu yapıldığı ve bu alanla ilgili eylem planlarına daha geniş yer verildiği dikkat çekmektedir. Bu bölümde her bir alanla ilgili hedefler ve eylem planları, fırsatlar ve riskler açısından değerlendirilecektir.

Fırsatlar ve Riskler

2023 Vizyon Belgesi'nde, özel eğitim alanında öğrencilere yönelik hizmetlerin niteliğinin artırılması amacıyla belirlenen yedi eylem planı özetlenerek Tablo 1'de verilmiştir. Özel eğitim alanıyla ilgili planlamalar dört ana tema altında değerlendirilecektir. Bunlar ihtiyaç haritalarının oluşturulması, hizmetlerin koordinasyonu, mevcut eğitim hizmetlerinde iyileştirme ve iş birliği ortaklarıdır.

TABLO 1. ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİNİN NİTELİĞİNİ ARTIRMAYA YÖNELİK EYLEM PLANI

Özel eğitimin Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) yönetiminde kurumlar arası bir izleme ve uygulamayla koordine edilmesi
Özel gereksinimli çocukların tespit edilmesi için tarama çalışmalarının yapılması
Yerel yönetimlerin MEB iş birliğiyle olmak kaydıyla özel eğitim merkezleri kurması
Kaynaştırma eğitiminin niteliğini artırmak için sınıf ve branş öğretmenlerinin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi
Özel gereksinimli çocuklar ve aileleri için mobil eğitim setleri hazırlanması ve eve dayalı eğitim için gerekli düzenlemelerin yapılması
Okullardaki topluma hizmet uygulamalarının özel eğitim merkezleri ve Rehberlik Araştırma Merkezleriyle (RAM) ilişkilendirilmesi
Ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşu (STK) ve kurumlarla yeni kaynaştırma modellerinin geliştirilip uygulanması

İhtiyaç Haritalarının Oluşturulması

Özel gereksinimli çocukların tespit edilmesi amacıyla yapılacak tarama çalışmaları, özel eğitimde değerlendirme sürecinin ilk aşamasıdır. Bu süreç bütüncül olarak desteklendiğinde yani tarama sonrası özel eğitim hizmetlerine giriş koşulları, kimlerin dahil edileceği vb. boyutlar izlendiği takdirde özel eğitim hizmetlerinde daha geniş tabanlı ihtiyaç haritaları oluşturulabilecektir. Ayrıca ülkemizdeki sağlık çalışanlarının gelişimsel gerilikler ve özel gereksinimli çocuklar konusunda sınırlı donanımları nedeniyle özel eğitime ihtiyacı olan çocukların erken tanınması ve tedavisinde yetersizlikler olduğu bilinmektedir.¹⁰ Dolayısıyla tarama çalışmalarının Sağlık Bakanlığının yanı sıra üniversitelerin Özel Eğitim bölümleri, MEB, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Kurumunun konuyla ilgili uzman ve deneyimli personeli ve ailelerin iş birliğiyle yürütülmesi halinde ihtiyaç haritaları daha sağlıklı oluşturulabilir.

Özel Eğitim Hizmetlerinin Koordinasyonu

Ülkemizde özel eğitim hizmetlerinin koordinasyonundan MEB sorumludur. Özel gereksinimli bireylerin sağlık gereksinimleri, çalışma koşulları ve yükseköğretim süreçleri ise farklı bakanlık ve kurumların sorumluluğundadır. MEB'in bir milyona ulaşan öğretmen sayısı ile ülkemizin en büyük kurumu oluşu ve merkezi yönetimden kaynaklanan yapısı nedeniyle kurum içi ve kurumlar arası çalışmalarda iş birliği ve eşgüdümün sağlanmasında güçlükler yaşanabilmektedir. Özel eğitim hizmetlerinin ülke çapında etkin koordine edilmesi için MEB yönetiminde oluşturulacak yeni bir izleme ve uygulama düzenlemesinin yasalarda sorumluluk atfedilen Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) vb. kurumların iş birliğini kolaylaştıracağı, hizmetlerdeki binişikliği önleyeceği dolayısıyla etkili ve verimli çalışmaları destekleyeceği düşünülmektedir.

10. İlgi Öztürk Ertem, "İlk Üç Yaşta Gelişimsel Sorunları Olan Çocuklar: Üç Sorun ve Üç Çözüm", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. Cilt:6, Sayı:2, (2005), s. 13-25.

Mevcut Eğitim Hizmetlerinde İyileştirme

MEB 2023 Vizyon Belgesi'nde özel gereksinimli çocukları akranlarından ayırmadan birlikte yaşama kültürünü destekleyen kaynaştırma eğitiminin iyileştirilme çalışmalarının sürdürüleceği vaat edilmiştir.

Bu vaadin gerçekleştirilmesi için sınıf ve branş öğretmenlerinin hizmet içi eğitimler yoluyla kaynaştırma uygulamaları hakkında bilgilendirilmesine devam edileceği görülmektedir. Okul öncesi öğretmenlerinin bu grup içerisinde yer almayışı ciddi bir eksikliktir. Ülkemizde öğretmenlere ulaşan destek hizmetlerden biri bilgi paylaşımının ötesine geçemeyen kısa süreli hizmet içi eğitimlerdir. Öğretmenler ihtiyaçları olan eğitimlerin iş başında eğitim yöntemiyle uygulamaya ve yaşadıkları problemlere yönelik olarak verilmesini önermişlerdir.

Destek eğitim hizmetleri öğrenci ve öğretmenlerin gereksinimleri doğrultusunda sınıf içinde (özel eğitim danışmanı, özel eğitim öğretmeni ve öğretmen yardımcısı) ve sınıf dışında (destek eğitim odası ve gezici özel eğitim öğretmeni) verilebilecek uygulamaları¹¹ kapsamaktadır. Ülkemizde özel gereksinimli veya özel yetenekli öğrencilere sınıf dışında sunulan destek eğitim odası ve gezici öğretmenlik uygulamalarının Vizyon Belgesi'nde hedeflenen birlikte öğrenme kültürü açısından bir risk oluşturacağı unutulmamalıdır.

Bir diğer iyileştirme çalışması, ailelerin ve çocukların ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanacak mobil eğitim setleriyle eğitimlerinin evlerinde sürdürülmesi yönündedir. Evde eğitim hizmeti, sağlık problemi nedeniyle örgün eğitime devam edemeyen veya etmesinde risk olan zorunlu eğitim çağındaki öğrenciler için devam eden bir uygulamadır. Vizyon Belgesi'nin özel gereksinimli her çocuğa ulaşmak için kurumsal eğitimin yanı sıra evde eğitim uygulamalarının geliştirilerek sürdürüleceğine işaret etmesi olumlu bir planlama olsa da bunun nasıl yürütüleceğine ilişkin açıklamalar yetersizdir.

11. Bülbin Sucuoğlu ve Tevhide Kargin, *İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları Yaklaşımlar Yöntemler Teknikler*, (Morpa Yayınları, İstanbul: 2006).

İş Birliği Ortakları

MEB'in gelecek üç yıl içerisinde yerel yönetimler, üniversiteler, ulusal ve uluslararası STK'larla özel eğitim hizmetlerini iyileştirmek için iş birliğini geliştirmeyi ve bu kaynaklardan özel eğitim hizmetlerinde yararlanmayı düşündüğü görülmektedir. Yerel yönetimlerin özel eğitim merkezleri kurmasının teşvik edilmesi, bu merkezlerde çalışacak özel eğitim öğretmenleri bulamayacak olmalarından dolayı ciddi bir risktir. MEB okullarındaki özel eğitim öğretmenleri ihtiyacının kısa sürede karşılanamayacağı bilinmektedir.^{12 13} Yerel yönetimlerin, üniversitelerin özel eğitim bölümleriyle iş birliği yaparak yatırım planlamaları yapmaları ve özel eğitim öğretmenleri istihdam etmeleri kaydıyla bu noktada adım atmaları uygun olabilir.

Üniversitelerdeki Topluma Hizmet Uygulamaları dersinin özel eğitim hizmetleriyle ilişkilendirilmesi daha gerçekçi bir planlamadır. Ancak ders saatinin azlığı düşünüldüğünde üniversite öğrencilerinin RAM ve özel eğitim merkezlerine erişimlerinde güçlükler yaşanabilecektir. YÖK ve MEB ortaklığı ile dersin içeriği ve uygulama koşulları revize edildiği takdirde özel eğitim öğretmenliği öğrencileri bu çalışmalara katkı sağlayabilir. Ulusal ve uluslararası STK'larla yapılacak çalışmaların özenilmesi kaynaştırma uygulamalarında yapılan pilot çalışmaların ve iyi örneklerin yaygınlaştırılması adına olumlu bir adımdır.

2023 Vizyon Belgesi'nde özel yetenek alanında yapılacak çalışmalar üç hedef ve bu hedeflere ulaşmak amacıyla belirlenen toplam on beş eylem planı özetlenerek Tablo 2'de verilmiştir. Özel yetenek alanı ile ilgili hedefler genel olarak değerlendirildiğinde, özel yetenekli öğrencilerin tespit edilerek gelişim ve akademik becerilerinin desteklenmesi yoluyla bireysel kazanımlarına ve ülke menfaatine katkılarına öncelik verildiği görülmektedir. Özel eğitim alanının

12. Mehmet Özyürek, "Nitelikli Öğretmen Yetiştirmede Sorunlar ve Çözümler: Özel Eğitim Örneği", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, (2008), s. 189-226.

13. <https://www.mymemur.com.tr/branslara-gore-ogretmen-acigi-belli-oldu-ocak-2018-93541h.htm>

TABLO 2. ÖZEL YETENEK ALANINDA YAPILACAK ÇALIŞMALAR

Hedef 1. Özel Yetenekli Öğrencilere Yönelik Kurumsal Yapı ve Süreçler İyileştirilecek
Özel yetenekli bireylerin eğitimine dair amacı, kapsamı, işlevi ve süreci iyi belirlenmiş mevzuat hazırlanacaktır.
MEB Özel Yetenekli Öğrenciler için Eğitim, Bilim ve Değerlendirme Kurulu oluşturulacaktır.
Özel yetenekli öğrencilerin eğitimi için lisansüstü düzeyde öğretmen eğitimi planlanacaktır.
Hedef 2. Özel Yetenekli Öğrencilere Yönelik Tanılama ve Değerlendirme Araçları Daha İleri Seviyeye Taşınacak
Tarama, klinik ve eğitsel tanı amaçlı standart ölçme araçları oluşturulacak ve bu araçların çeşitliliği artırılacaktır.
Özgün zeka ve yetenek testleri geliştirilecek ve yurt dışında geliştirilmiş ölçeklerin kültürel uyum ve standardizasyon çalışmaları yapılacaktır.
Tanılama hizmetlerinin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
MEB ve üniversiteler arasındaki iş birlikleri kapsamında Zeka ve Yetenek Tanılama (Değerleme) İzleme Merkezleri ve Noktaları oluşturulacaktır.
Hedef 3. Özel Yetenekli Öğrencilere Yönelik Öğrenme Ortamları, Ders Yapıları Materyalleri Geliştirilecek
İleri öğrenme ortamları için materyal ve model geliştirme çalışmaları yapılacaktır.
5 yaş ve ilkököl düzeyinde farklı ve farklılaştırılmış program modellerine fırsat tanınacaktır.
Özel yetenekli bireylerin eğitimi için örgün ve yaygın eğitimi kapsayan müfredat çalışmaları başlatılacaktır.
Öğretim kademelerinde özel yetenekli bireylere yönelik seçmeli ders stratejisi geliştirilecektir.
Özel yetenekli öğrenciler resmi, özel ve sivil toplum kuruluşlarıyla buluşturulacaktır.
Bilim Sanat Merkezlerini (BİLSEM) yeniden yapılandırılarak tüm okullardaki tasarım-beceri atölyeleriyle ilişkilendirilecektir.
Ayrı eğitim, hızlandırma, zenginleştirme, sınıf atlama vb. uygulamaların bütüncül olarak yeniden yapılandırılması gerçekleştirilecektir.
Çocukların öğretim etkinliklerinde ortaya koydukları özel yetenek özelliği taşıyan ürünlerini, kanıtı dayalı olarak belirlemede öğretmenler için destek birimi oluşturulacaktır.

da olduğu gibi özel yetenekli öğrencilerin eğitimlerinin ilgi, yetenek ve gereksinimleri doğrultusunda akranlarından uzaklaştırmadan genel eğitim ortamlarında sürdürüleceği belirtilmektedir. Bu bağlamda özel yetenekli öğrenciler ile ilgili üç hedef de küresel hedeflerle örtüşmektedir.

Mevzuat Çalışmaları

İlk hedefle özel yetenekli öğrenciler için kapsamlı bir mevzuat çalışması yapılacağı, MEB bünyesinde Eğitim, Bilim ve Değerlendirme Kurulu oluşturulacağı ve hedef kitlenin eğitimi için lisansüstü eğitimlerle öğretmen yetiştirileceği belirtilmiştir. Mevzuat çalışmaları uygulamalara açıklık getirebileceği gibi oluşturulması planlanan Eğitim, Bilim ve Değerlendirme Kurulunun ülke çapında özel yetenekli öğrencilerin sürdürülebilir, objektif ve hak temelli eğitim hizmetlerine erişimleri, izlenmeleri ve değerlendirilmelerine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu kurulun bir genel müdürlük düzeyinde değil üst bir birim bünyesinde kurulmasının disiplinler arası iş birliğini ve eşgüdümü sağlayacağı düşünülmektedir. Özel yetenekli öğrencilerin yüzde 2'sinden biraz fazla olan ve üstün zekalı olarak kabul edilen hedef kitlenin eğitimi için fayda ve maliyet analizleri yapılarak lisansüstü düzeyde öğretmen yetiştirmek uygun olabilir. Hedef kitlenin daha büyük bir bölümü olan üstün yetenek potansiyeline sahip öğrencilerin genel eğitim sınıflarında olduğu düşünüldüğünde okul öncesi, sınıf ve branş öğretmenlerinin öğrenci çeşitliliğine uygun, zenginleştirme, öğretimsel uyarlamalar, tasarım-beceri atölyeleri, esnek öğrenme ortamları vb. bütünleştirici uygulamalara yer veren iş başında uygulamalı eğitimlere erişimleri sağlanmalı ve öğrenci kazanımları izlenmelidir.

Özel Yetenekli Öğrencilerin Tespiti

İkinci hedef özel yetenekli öğrencileri tespit etmek için tanılama ve değerlendirme araçlarının geliştirileceği ve MEB – üniversiteler iş birliğiyle izleme merkezlerinin oluşturulacağını vurgulamaktadır. Zeka testlerinin yanı sıra yetenek testlerinin geliştirilecek olması yetenek alanında daha geniş bir öğrenci kitlesine ulaşarak gerekli eğitime erişimlerinin sağlanması açısından önemlidir. Tanılama araçlarının yanı sıra oluşturulacağı belirtilen zeka ve yetenek izleme merkezleri ve noktalarının MEB-üniversiteler iş birliğiyle yürütülmesinin bilimsel dayanaklı çalışmaların uygulamaya aktarılması ve sürecin izlenmesi açısından olumlu olacağı düşünülmektedir.

Mevcut Eğitim Hizmetlerinde İyileştirmeler ve Yeni Düzenlemeler

Üçüncü hedefte özel yetenekli öğrencilere yönelik öğrenme ortamları, ders yapıları ve materyallerinin geliştirileceği belirtilmektedir. Özel yetenekli öğrencileri okul dışı saatlerde desteklemek amacıyla ilk kez 1995 yılında kurulan BİLSEM'lerin sayısının bugün 135'e ulaştığı ve 33 bin 720 öğrencinin bu merkezlerden yararlandığı görülmektedir.¹⁴ BİLSEM'lerin yeniden yapılandırılarak, henüz yeni oluşturulmaya başlanan ve yetenek alanlarını desteklemeye yönelik tasarım-beceri atölyeleriyle ilişkilendirileceği belirtilmektedir. Genel eğitim okullarının tümünde aşamalı olarak yapılması planlanan bu atölyelerin “yaparak öğrenme” ve “evrensel öğrenme” modelleri gibi esnek öğrenme ortamlarının oluşturulması özel yetenekli öğrenciler gibi tüm öğrencilerin ilgi ve yetenek alanlarına hizmet edebilecektir.

Genel eğitim ortamlarındaki özel yetenekli öğrenciler için okul öncesi ve ilkökul düzeyinde farklılaştırılmış örgün ve yaygın eğitim programları hazırlanacağı belirtilmiştir. Öğrencilere ilgi, yetenek ve potansiyelleri doğrultusunda ayrı eğitim olanakları sunulacağı gibi farklılaştırma, bireyselleştirme, zenginleştirme ve hızlandırma modelleriyle bireysel olarak gereksinimleri karşılanacaktır. Ayrıca öğrencilere ilgileri doğrultusunda seçmeli ders hakkı verileceği gibi özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği fırsatlarının vaat edildiği görülmektedir. Öğretmenlere öğrencilerin ürünlerini değerlendirmede destek birimlerin oluşturulacağı da belirtilmektedir. Bu uygulamaların uluslararası çalışmalarla benzer olduğu görülmektedir. Genel eğitim sistemindeki sınıf geçme modeli özel yetenekli öğrencilere farklılaştırılmış eğitim programları ve seçmeli ders gibi esnekliklerin sunulmasında engel oluşturacaktır.

ÖNERİLER

2023 Vizyon Belgesi genel eğitim kurumlarına devam edebilen özel gereksinimli ve özel yetenekli çocukları akranlarından ayırmadan birlikte yaşama kültürünü

14. “2017- 2018 Eğitim İstatistikleri- Örgün Eğitim”, MEB, http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_organ_egitim_2017_2018.pdf, (Erişim tarihi: 19 Nisan 2019).

destekleyen bir bakış açısını savunduğunu iddia etmesine rağmen her iki grubu ayrı ayrı ele alması kendi içinde bir çelişki oluşturmaktadır. Bu şekilde küresel eğilimlerin işaret ettiği bütünleştirme hedefinden de uzaklaşıldığı görülmektedir. Bu çelişkinin özel yetenekli çocuklara yönelik bugüne kadar yapılması gerekenlerin gecikmesi ve bu açığın kapatılamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ülkemizde ilk kez 1983'te dile getirilen geçen otuz beş yıl içerisinde yoğun mesailer harcanarak günlere gelen ve küresel hedeflerle örtüşen kaynaştırma uygulamalarıyla ilgili yasal düzenlemelerin uygulamaya yansıtılması kamuoyunun haklı beklentisidir. Bu doğrultuda özel gereksinimleri olan çocuklarla ilgili 2023 Vizyon Belgesi'nde önümüzdeki üç yıl içerisinde yapılacağı belirtilen planlamalara ilişkin öneriler belli başlıklar altında sunulmuştur.

Öğretmen Eğitimi

Genel eğitim öğretmenlerine özel eğitim ve kaynaştırma konulu verilen hizmet içi eğitimler ülkemizdeki en yaygın uygulamadır. Eğitim alan öğretmenlerin uygulamalarıyla öğrenci başarıları arasındaki ilişkiler izlenmelidir. Hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerin etkililiği incelenmeli ve öğretmenlerin yaşadıkları sorunlara çözüm getiren yeni eğitim modelleri öğretmenlerle birlikte geliştirilmelidir. Bu eğitimlerin odak noktası öğrencilerin güçlü ve güçsüz yönlerinin tespitiyle bu yönleri öğretmenlerin nasıl destekleyebilecekleri olmalıdır.

Kaynaştırma eğitiminin niteliğini değerlendirmek için "erişim", "katılım" ve "destek" kavramları doğrultusunda öğrencilerin bulunduğu eğitim kademelerine göre geçerli ve güvenilir ölçekler hazırlanmalıdır. Özel gereksinimli ve özel yetenekli öğrencilerin eğitim ortamlarına erişimlerinin niceliksel olarak izlenmesinin yanı sıra akranları ve öğretmenleriyle etkileşime katılma oranları, etkileşim fırsatları, eğitimden ne derece yararlandıkları ve başarılarında etkili olan desteklerin neler olduğu ölçülerek kaynaştırma uygulamalarının niteliği değerlendirilmelidir. Bu ölçütler yasal düzenlemelerin uygulamaya aktarılmasını kolaylaştıracağı gibi öğretmen eğitimi programlarına da yerleştirilmelidir.

Sınıflardaki özel gereksinimli ve özel yetenekli çocukların yanı sıra göçlerle çeşitlenen öğrenci profili nedeniyle öğrenci çeşitliliğine değer veren ve sınıftaki her bir öğrencinin performansını geliştirmeyi gözetten öğretmen niteliğini değerlendirmek için YÖK ve MEB iş birliğiyle kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır. Öğretmenlerin sınıf içi uygulamaları ve öğrenci başarıları arasındaki ilişki geçerli ve güvenilir ölçeklerle izlenmelidir. Öğretmenlerin araştırma yeterliklerinin geliştirilerek¹⁵ kendi uygulamalarını araştırmacı gözüyle izleyebilmeleri¹⁶ öğretmenlerin değerlendirme sürecine etkin katılımlarını ve öğrencileri kadar öz değerlendirmelerini de sağlayabilir.

Eğitim fakültelerinin tüm programlarındaki öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimiyle ilgili teorik ve uygulamalı eğitimleri Özel Eğitim bölümlerinin öğretim elemanlarıncaya verilmelidir. Dolayısıyla üniversitelerin Özel Eğitim bölümleri ve MEB arasındaki iş birliği ülkemizde kaynaştırma uygulamalarının desteklenmesinde önemli rol oynayacaktır.

Ülkemizdeki özel eğitim öğretmeni açığı farklı alan öğretmenlerinin özel eğitim alanında kısa süreli kurs ve sertifika programlarını tamamlamalarıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu tür uygulamalar özel eğitim hizmetlerinin niteliğine, öğrencilerin akademik ve gelişimsel ilerlemelerine geri dönülmez zararlar vermektedir. Özel gereksinimli ve özel yetenekli öğrencilerin belirlenmesi için oluşturulacak ihtiyaç haritaları neticesinde ülkemizin özel eğitim öğretmeni ihtiyacı belirlenerek bu ihtiyacın ne kadar süre içerisinde kapatılacağı MEB ve YÖK Özel Eğitim bölümleri iş birliğiyle planlanmalı, kısa ve uzun vadeli önlemler hayata geçirilmelidir.

Genel eğitim okullarında kaynaştırma uygulamalarının yanı sıra özel eğitim okulları, evde eğitim hizmetleri, RAM ve BİLSEM'lerin özel eğitim öğretmeni ihtiyacının karşılanmasında Özel Eğitim bölümü son

15. Şener Büyükoztürk, "İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Araştırma Yeterlikleri", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, Sayı: 18, (1999), s. 257-269.

16. Ali Yıldırım, "Türkiye'de Öğretmen Eğitimi Araştırmaları: Yönelimler, Sorunlar ve Öncelikli Alanlar", *Eğitim ve Bilim*, Cilt:38, Sayı: 169, (2013), s. 175-191.

sınıf öğrencilerinin stratejik bir plan dahilinde stajyer öğretmen olarak atamalarının yapılması kısa vadede eylemlere hız kazandırabilir.

Destek Eğitim Hizmetleri

Kaynaştırmanın niteliğini belirleyen boyutlardan biri öğretmene, öğrencilere ve ailelere sunulan uzman personel, araç-gereç, eğitim ve danışmanlık hizmetleridir. Bu hizmetler hedef kitlenin gereksinimleri doğrultusunda öğrenciler akranlarından mümkün olduğunca ayrılmadan sınıf içerisinde (özel eğitim danışma ve öğretmen yardımcısı tarafından) sunulmalıdır.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşen günümüz iş dünyasında doktor, hemşire, mühendis gibi uzmanlık gerektiren mesleklerde uzmanların iş yükünü azaltıp hizmet kalitesini artırmak amacıyla belirli mesleki yeterliliklere sahip tekniker, operatör ve acil tıp teknisyeni gibi yardımcı personellerle iş birliği içerisinde çalışıldığı bilinmektedir. Ülkemizde daha çok mühendislik ve sağlık sektöründen aşına olduğumuz yardımcı personele kaynaştırma uygulamaları ve çeşitlenen öğrenci profili nedeniyle öğretmenlerin de ihtiyacı vardır. Özellikle kaynaştırma uygulamalarının niteliği için gerekli olan destek eğitim personeli kadrolarının (özel eğitim danışmanı, gezici öğretmen, öğretmen yardımcısı vb.) ilgili paydaşlarla görev tanımları yapılarak Devlet Personel Başkanlığından talep edilmesi önemlidir. Bu tür kadroların Bologna Süreci (1999) ve Lizbon Strateji Hedefleri (2000) doğrultusunda altyapısının hazırlandığı ve yükseköğretim sistemimizde Ulusal Yeterlilikler Çerçevesinin oluşturulduğu bilinmektedir.

Özel eğitim alanında yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlayan öğretmenlerin yalnızca özel yetenek alanı yerine genel eğitim okullarında özel eğitim danışmanı olarak değerlendirilmeleri kaynaştırma uygulamalarının niteliğine katkı sağlayabilir. Her okulun bir kaynaştırma okulu olabileceği gözetilerek MEB tarafından özel gereksinimli ve özel yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmesi önerilen DEO'nun (Destek Eğitim Odası) araç-gereç özellikleri, tefrişatı, küçük grup düzenlemelerine örnek uygulamaların yer aldığı görseller ve videolar Eğitim Bilişim

Ağı (EBA) platformunda eğitimcilerle paylaşılmalı ve uygulamaların öğrenci başarısındaki sonuçları izlenmelidir. MEB 2017-2018 Örgün Eğitim İstatistiklerinde DEO ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Sınıf içinde özel gereksinimli öğrencilere destek vermek amacıyla Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planında (2016-019) uygulamaya konulacağı belirtilen “Gölge abla” uygulamasının aileler tarafından finanse edilen kişilerce yürütüldüğü görülmektedir. Bu uygulamanın YÖK Meslek Yüksekokulları Çocuk Gelişimi Programı Özel Eğitim bilim dallarından mezun olan öğrencilerin öğretmen yardımcısı olarak atanmaları ve görev sürelerinin öğrencilerin sınıfa ve okula uyum süreçleriyle ilişkili olarak belirlenmesiyle nitelikli bir hizmete dönüşmesi mümkün olabilir.

Okul Dışı Eğitim Ortamları

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde (2018) erken çocukluk dönemi eğitimi ve sağlık sorunu olan çocuklar için evde eğitimler uygulanmakta, süregelen hastalığı olan öğrenciler için hastane sınıfları hizmet vermektedir. Tasarım-beceri atölyeleri, oyun atölyeleri, mesleki eğitim merkezleri, aileler için eğitim ve danışmanlık hizmetleri verebilecek yeni öğrenme ortamları çeşitlendirilmeli veya öğrenme merkezleri açılmalıdır. Yetenekli öğrencilerin BİLSEM'lerin yanı sıra üniversitelerin araştırma merkezlerinden de yararlanması sağlanmalıdır.

Ülkemizde her yıl 1 milyon 291 bin 55 bebeğin doğduğu bilinmektedir.¹⁷ Bir diğer gerçek her çocuğun okul öncesi eğitime devam etmediğidir. Bu nedenle evde eğitim hizmetleri altyapısının geliştirilmesiyle 0-3 yaş arasındaki çocukların erken dönemde gelişimsel desteğe erişimleri, ailelerinin riskler ve koruyucu müdahaleler konusunda bilinçlenmesi sağlanmalıdır. Gelişimin en hızlı ve fayda-maliyet analizleri açısından en verimli olduğu bu dönemde ailelere gelişimsel desteğin ev ortamlarında veya erken müdahale merkezleri oluşturularak verilmesi bir öncelik olmalıdır.

17. “Doğum İstatistikleri”, TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27588>, (Erişim tarihi: 19 Nisan 2019).

Özel Eğitim Hizmetlerini Ülke Geninde İzleme ve Koordinasyon

Özel eğitim alanıyla ilgili yasalarda sorumluluk atfedilen MEB, Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, YÖK ve diğer kurumların özel eğitim hizmetlerinin web tabanlı bir sistem üzerinden düzenlenmesi, kurumlar arası eşgüdümü ve koordinasyonu kolaylaştırabilir. Bu tür bir sistem üzerinde tarama çalışmalarıyla tespit edilen öğrenciler, bu öğrencilerin özel eğitim hizmetlerine dahil edilme koşulları, yararlandıkları hizmet türleri, araç-gereç destekleri, hizmetten yararlanma süreleri, gelişimsel ve akademik kazanımlarının değerlendirilmesiyle hizmetlere devam etme ve gerektiğinde aşamalı olarak ayrılmaları izlenmelidir. Bu tür bütüncül bir izleme ve uygulamaları değerlendirme sistemiyle gerçek ihtiyaç haritalarını görmek mümkün olacaktır. RAM'lerde yapılan eğitsel değerlendirme sonucu 36-78 aylık çocukların kaynaştırma yoluyla okul öncesi eğitime yerleştirilme kararını uygulamak ailelerin inisiyatifiinde olduğu için bu çocukların okul öncesi eğitime devam edip etmedikleri izlenmemektedir. 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile özel gereksinimli çocuklar için okul öncesi eğitim zorunlu hale getirilmesine rağmen tanı alan ve yerleştirilme kararı verilen öğrencilerin niçin okul öncesi eğitime devam etmedikleri araştırılmalıdır. RAM'ların eğitsel değerlendir-

me süreçleri MEB bünyesinde oluşturulacak izleme ve uygulama mekanizmasına dahil edilmeli, ayrıca değerlendirme süreçleri belli uzmanlık alanları tarafından izlenebilecek şeffaflıkta olmalıdır. RAM'lerde istihdam edilen personelin özel gereksinimli ve özel yetenekli çocukların gelişimsel ve akademik değerlendirilmesi konusunda sürekli eğitime erişimleri sağlanmalıdır. Buna benzer sorunların önlenmesi ciddi bir hazırlık gerektirdiği için MEB sistemi güçlendirilmeli ve bütçe payı yükseltilmelidir.

Ülkemizde Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı (2016-2019), Özel Yetenekli Bireyler Strateji ve Uygulama Planı (2013-2017) gibi üst politika eylem planlarının hayata geçirilmesi ve süresi tamamlanan planların değerlendirilmesi 2023 Vizyon Belgesi ile atılacak yeni adımlar için önemlidir.

Sonuç olarak 2023 Vizyon Belgesi'nin gerçekleştirilmeyi hedeflediği kaynaştırma uygulamalarının niteliğini artırmak önemli ölçüde araştırmalar yoluyla geçerliği saptanan bulguların, ilkelerin ve süreçlerin uygulamaya yansıtılmasına bağlıdır. Bu sürecin bir sonraki adımı "bütünleştirme" olarak hedef gösterilmiştir. Eylem planlarını öğrencileri ayırıştırmadan tüm öğrencilerin kazanımlarını hak temelli yaklaşım ve birlikte yaşama kültürü bağlamında gerçekleştirmek geleceğimiz olan çocuklara yapacağımız en güçlü yatırım olacaktır.

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | [@setavakfi](https://www.instagram.com/setavakfi)